

824.074

82

Володимир Гнатюк.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

З нагоди 50-ліття його засновання

(1873—1923).

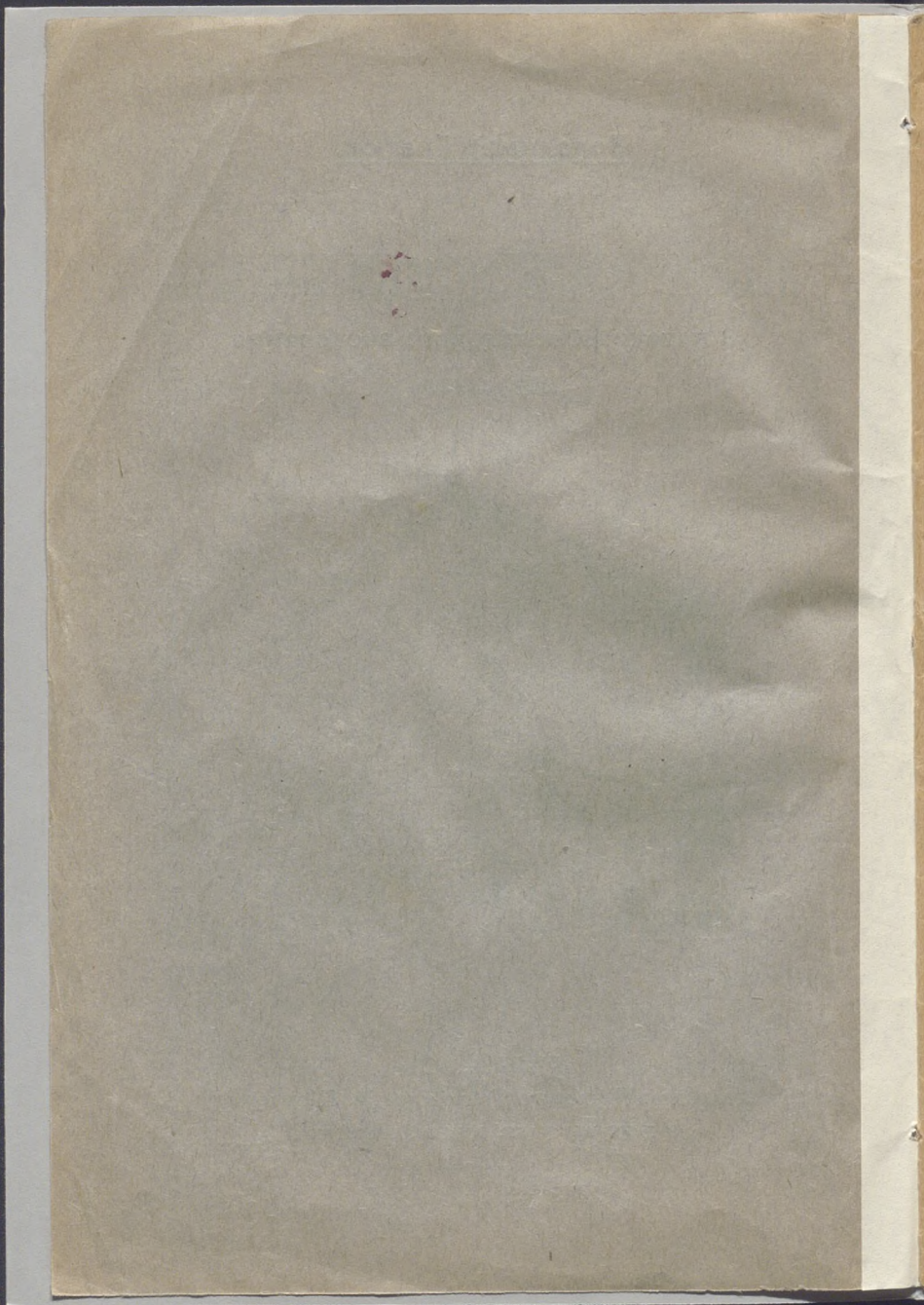

ЛЬВІВ, 1923.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

в друкарні НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

В. Гнатюк 80

XIII

1

Володимир Гнатюк.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

І М Е Н И

ШЕВЧЕНКА.

З нагоди 50-ліття його засновання

(1873 - 1923).

ЛЬВІВ, 1923.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.

З ДРУКАРНІ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

- 80

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001009322347

I 824.074

1973 K 194/82

Теперішньому нашому поколінню не легко зрозуміти, з яких дрібних початків починалося наше національне відродження в Галичині, яким тяжким шляхом мусіло воно проходити, та які перепони поборювати, поки дійшло до того стану, в яким застала його світова війна, та поки виявило всю свою силу в 1918—1919 роках. Не блестіло воно також увесь час рівно ярким полуменем, тільки раз жевріло огником, другий раз зовсім припадало попелом... Та навіть під попелом не вгасало, лиш вичікувало нагоди, щоби на ново розгорітися. І се найкрасший доказ, що й теперішній антракт се тільки проминаючий, хоч і прикрий епізод у нашім національнім життю, та що швидко поплине воно на ново своєю бурхливою буйною струєю.

Заведенне конституції в Австрії 1861 р. дало поодиноким народам змогу свобіднішого розвитку, як до тої пори. Та молода українська інтелігенція була ще така слабосила, що не могла використати всіх конституційних прав. Вона ледви здобулася в 60-тих роках заснувати одно товариство „Просвіту“ (1868), яка вспіла сильнійше стати на ногах аж у 90-х роках. Друге товариство, про яке можна те саме сказати, заснувала у 70-их роках минулого століття. Се було теперішнє Наукове Товариство ім. Шевченка.

Коли в Австрії від 1861 р. повіяло вільнішим духом супроти всіх народів, отже й супроти Українців, то в Росії майже в тім самім часі вийшов Валуївський розпорядок, звернений якраз проти Українців, яким обмежувано права української мови. Оттоді то повстав між російськими Українцями проєкт, заснувати поза межами царської ім-

перії інституцію, що піклувалася розвитком українського слова. А щоб дати їй до того тривкійшу основу, постановили закупити для неї друкарню. В початках 70-их років зібрали вони 6.000 рублів (коло 18.000 К.) і в порозумінню з провідниками галицьких народовців закуплено за ті гроші 1873 р. друкарню. Рівночасно уложено статут літературного товариства, названого в честь найбільшого українського поета „Товариством ім. Шевченка“ і внесено з дев'ятьма підписами видніших галицьких діячів — з яких доси жие тільки один проф. Ю. Романчук — до намісництва для затвердження. Намісництво затвердило його дня 11 грудня 1873 р. і від того часу числиться істнованне товариства.

Перші загальні збори нового товариства відбулися дня 4 червня 1874 р. і на них вибрано першим головою Корнила Сушкевича, секретаря прокураторії скарбу і першого видавця „Кобзаря“ в Галичині. Він головував без перерви аж до смерти (1874—1885). Другим головою вибрано 14 червня 1885 р. проф. Сидора Громницького, третім 28 марта 1886 р. проф. Дам'яна Гладилевича. Оба останні ще раз перемінилися на становищі голов. Четвертим головою вибрано 13 марта 1892 р. проф. д-ра Юліяна Целевича. Тодіж прийнято новий статут товариства (відкинений вже раз на зборах 1890 р.), на підставі якого літературне товариство перемінилося в наукове, а метою його вже була не допомога розвитку української словесности, як давніше, але розвиток і розроблення науки на українській мові. Від того часу має товариство назву: Наукове Товариство імени Шевченка, а головним його органом стають „Записки“. Перший їх том вийшов тогож 1892 р. під редакцією д-ра Ю. Целевича. Та не довго ті-

шився новий голова своїм почесним урядом, бо вмер тогож року. На найблизших зборах (1893 р.) вибрано п'ятим головою проф. Олександра Барвінського і вибірано його опісля три рази рік по році (1893—1896). Під його редакцією вийшов 1893 р. II том, а 1894 р. III—IV том „Записок“.

В 1894 р. в осени приїхав до Львова проф. М. Грушевський і йому передано тодіж дальшу редакцію „Записок“, яких протягом 1895 р. вийшло чотири томи (V—VIII), а від 1896 р. аж до війни виходило правильно по шість томів річно, що два місяці. На загальних зборах 1897 р. вибрано проф. Михайла Грушевського шестим головою і вибірано дальше без перерви. Вибрано його також на звичайних загальних зборах 29 червня 1913 р., але що тоді склад виділу не випав по нутру йому, то він в осени тогож року зрезигнував і хоч виділ не прийняв резигнації, не відкликав її. Від тої пори аж по кінець 1918 р. повнив функції голови його заступник, проф. д-р Стефан Томашівський, а по виїзді тогож зі Львова з початком 1919 р. проф. д-р Василь Щурат, котрий і давніше (від осени 1915—1916) полагоджував усі діла Товариства, як повновласний делегат Виділу, коли той перебував у Відни.

На Загальних зборах (перших по вибуху війни) дня 28 марта 1921 р. вибрано семим головою д-ра Василя Щурата і він повнить свої функції до нині.

Коли в 1873 р. куповано друкарню для товариства, думано, що вона буде для нього жерелом доходів, які воно зможе обертати на літературні видання. Та швидко показалося, що ці рахунки не були реальні. Друкарня була невеличка, робіт діставала не багато та й ті мусила часто друкувати на кредит, а опісля відписувати довги,

бо не могла їх стягнути. Членські вкладки приносили дуже незначний дохід, значніших жертв не було. Виділ мусів журитися майже виключно тим, як позводити до купи кінці, тому й не диво, що не міг звертати свої сили на ту ціль, для якої первісно засновано товариство. Рішучий переворот наступив тут аж 1893 р., коли правительство передало друкарні урядові роботи, а в першій мірі друк шкільних підручників. Тоді не тільки розширено друкарню, але й почато обертати надвишку доходів на літературні та наукові видання. До сього прийшли й субвенції, які товариство почало діставати на наукові видання, спершу від краю, а далі й від держави. І хоч ті субвенції ніколи не покривали наукового бюджету, що зростав мало не з кожним роком, то всеж вони покривали значну його частину. Першу субвенцію від краевого сойму дістало товариство 1894 р. в розмірі 2.000 К (з того 1.000 К на „Записки“, а 1.000 К на „Історичну Бібліотеку“). В 1895 р. дістало першу субвенцію від держави в розмірі 2.000 К і такуж саму від краю, разом 4.000 К. Тодіж бюджет наукових видань виносив 9.000 К і за те видано при незвичайній ощадности 9 томів наукових публікацій. В 1896—1897 рр. дістало товариство по 9.000 К (по 4000 від держави і по 5.000 від краю); бюджет виносив 20.000 К і за них видано 10 томів; 1897 р. бюджет виносив 26.000 К, видано 14 томів. В останніх роках перед війною бюджет виносив пересічно 50.000 К, субвенціїж виносили: 1910 р. — 33.000 К; 1911 р. — 38.000 К; 1914 р. — 37.000 К.

В часі війни друкарня понесла значні втрати. В часі російської окупації забрано їй значні запаси паперу на друк військової газети, яку заквартировано до неї, а з відступом Москалів забрано найновішу й найбільшу машину та багато чере-

нок. Позабирано також дещо з внутрішнього ула-дження. А наслідком економічної кризи, що від 1918 р. зростає чимраз більше, і ненормальних політичних відносин, зменшився дуже значно загальний видавничий рух і відбився очевидно на роботах друкарні. Через те затруднює вона тепер тільки мале число робітників, хоч перед війною виносив її персонал 45 осіб.

Друге підприємство товариства, звязане тісно з друкарнею, се переплетня. Її отворено аж 1904 р., коли при новій зміні статута вставлено до нього точку, що товариство може мати переплетню. Перед тим не можна було дістати до-зволу на її ведення. Перед війною числив її пер-сонал 25 осіб, а надвишку з її доходів обертано також на цілі товариства. Переплетня брошуру-вала й опрацьовувала переважно ті книжки, що вихо-дили з друкарні товариства, або для його бібліо-теки, але й приймала інші роботи частинно.

Хронологічно старшим підприємством від переплетні була книгарня товариства, на ве-дення якої добуто концесію по переміні статута 1892 р. Та справді відкрито її при ул. Чарнець-кого, 26, аж 1899 р., коли покликано на маніпу-лянтку книгарні п. К. Панкевичеву, теперішню її управительку. Зразу характер книгарні був більше домашній; в ній продавалися переважно видання товариства, коміси були мінімальні, з чужими, особливо заграничними книгарнями, не стояла вона в ніякім контакті. Рішучий перелом наступив у сім напрямі аж з початком 1906 р., коли това-риство приймало на її управителя фахового кни-гаря, пок. Августа Дермаля. Тоді винаймлено для неї окремих льокаль у місті, зразу при ул. Теа-тральній, а опісля в ринку, в домі „Просвіти“, де вона міститься й досі. Новий управитель не лиш урядив її внутрішню, але й увійшов у купецькі

зносили з заграничними книгарнями та зробив з неї першу сортиментову українську книгарню. Змаганням книгарні повинно бути — перемінитися на накладову, до чого початки вже зроблені. Персонал книгарні виносить пересічно 7 осіб.

Отсе підприємства товариства, які представляють його майно і можуть приносити йому доходи. Є однак при товаристві такі інституції, що представляють також значне майно, але не тільки не приносять ніяких матеріяльних користий, а навпаки вимагають щорічно значних вкладів. Се бібліотека і музей.

Бібліотеку почало товариство організувати по переміні на наукове. Зразу зростала вона дуже поволи і 1894 р. було в ній ледви 600 томів. Фондів на нові закупна не було, а хочби вони й були тоді звідки взялися, то не було приміщення для бібліотеки. До 1898 р. містилася вона в комірнім у бібліотеці „Просвіти“; в осени 1897 р. став бібліотекарем пок. М. Павлик і завів перший інвентар бібліотеки та писав далі картковий катальог, який уже перед ним вело принагідно кілька осіб. По уступленню М. Павлика з кінцем 1904 р. став працювати в бібліотеці зразу як апліконт, а опісля як бібліотекар І. Кривецький при помочи інших співробітників. Тепер працює разом з Волод. Дорошенком. В 1898 р. закуплено каменницю при ул. Чарнецького, 26, і туди перенесено бібліотеку з „Просвіти“ в окреме поміщення, визначене для неї. Там містилася вона до осени 1907 р., коли її перенесено до „Академічного Дому“, при ул. Супіньського, 21. В 1912 р. набуло товариство другу каменницю при ул. Чарнецького, 24, і туди перенесено на ново бібліотеку перед самою війною 1914 р. Тут вона міститься й досі.

Від перенесення бібліотеки в окреме поміщення (1898 р.), почала вона швидким темпом

зростати. До зросту причинилися: 1) Обміни з численними науковими інституціями в різних частях світа, яких число перед війною доходило до цифри 230. 2) Дари від різних осіб, редакцій та товариств. 3) Закупна. — Про швидкість зросту свідчить отсих кілька чисел: Коли в 1892 р. не мало товариство ще зовсім ніякої бібліотеки, в 1894 р. було ледви 600 книжок, то в 1902 р. числила вже бібліотека 12.361 томів, 1912 р. 65.612 томів, 1923 р. 100.000 томів. Велика вартість бібліотеки лежить одначе не так у числі книжок, як у її доборі. Українознавство стоїть тут на першій місці і хто в сій царині працює, не годен обійтися без бібліотеки товариства. Сильно заступлені в ній також славістика й фольклор, а далі всякі інші науки. Багато є в бібліотеці таких чужих видань, яких у жадній иншій бібліотеці Галичини не найдеться, бо жадна инша інституція не мала таких обмінів, як товариство. Крім того має бібліотека збірку стародруків, листів і автографів. Усі наші видавці, редактори й автори повинні пам'ятати про бібліотеку і надсилати до неї свої видання, бо тут вони будуть переховані на завсіди й доступні кождому для студій. В останніх роках писалося багато й ще пишеться про Україну по чужих часописах, журналах і книжках. Усі такі видання повинні наші люде, порозкидувані тепер по різних краях, збирати і надсилати до бібліотеки для будучих дослідників.

Музей постановлено також організувати по переміні товариства на наукове. І вже в 1892 р. вплинули до нього деякі дари. На закупи не було одначе грошей, приміщення для нього також не найдено, тому й побільшування його поступало дуже пиняво. Аж 1900 р. справлено перші два габльоти й приміщено їх в окремі кімнати та порозставляно в них призбирані предмети. В 1903 р.

закупив Ф. Вовк у Парижі велику збірку передісторичних старинностей для музею, а М. Біляшевський в Києві збірку староруських старинностей. До того прийшли ще деякі дари так, що для їх впорядкування й удержування ладу треба було прийняти окремого урядника, яким від 1908 р. до війни був М. Залізник, з малими перервами, в яких заступав його О. Назаріїв. У часі війни працював у музею С. Полянський, пізніше Ю. Полянський, в 1921 р. попрацював не мало також артист І. Труш. В 1907 р. перенесено й музей до „Академічного Дому“, де визначено для нього кілька кімнаток. В 1912 р. перенесено його до камениці при ул. Чарнецького, 24, де визначено для нього просторі кімнати на I поверсі. З кінцем 1920 р. мав музей 15.047 предметів. З того припадало на археологічний відділ 6.285 чисел, на історичний 447, модерне мистецтво 29, церковне мистецтво 237, керамічний і етнографічний відділ 9.748 чисел, природописний 1.030, архів карт 450 чисел. Дня 31 жовтня 1921 р. відбулося святочне відкриття музею і від тоді він доступний для публіки в кождо неділю і свята перед полуднем.

Для дальшого успішного розвою і бібліотеки й музею, яких наукове й культурне значінне для західних українських земель прецінне, потрібні невідклично спеціальні будівлі, на які наша нація повинна спромотися вже в недалекій будуччині.

Побіч власного майна, що міститься у всіх вичислених доси підприємствах і інституціях, є ще инше майно, яким товариство завідує. Воно вложене в отсих чотирьох каменицях: 1) Камениця при ул. Чарнецького, ч. 26, куплена в 1898 р. за 240.000 К. Значну частину гроший на закупно дав проф. П. Пелехин. Доходи з неї мали обертатися на приготування сил, що працювали би науково. З деяких причин не можна було ввести

сього фонду в життє. 2) „Академічний Дім“ при улиці Супінського, число 21, збудований на складки, при чім найбільшу частину гроший зложив відомий український діяч, Евген Чикаленко з Київа. Призначений на дешеві мешкання для студентів висших шкіл Львова. В часі російської окупації закватувалися в нім Москалі і так ґрунтовно знищили, що треба було дуже значного вкладу для його віднови. Сеї віднови піднялися СС. Василіянки під умовою, що їм винаймається дім на кількالكітне приміщення ґімназії. Виділ прийняв оферту й тепер міститься там часово дівоча ґімназія. Належить завважити, що перед „Академічним Домом“ лежить огород із широким фронтом до ул. Супінського. На нім можна би побудувати величавий фронтовий гмах із крилами, придатний на приміщення якоїнебудь культурної інституції. 3) Камениця при ул. Чарнецького, ч. 24, куплена в 1912 р. за 400.000 К. Призначена первісно на музей і бібліотеку; на сю ціль признана була товариству державна субвенція. Се одинока камениця, що є дійсно неподільною власністю товариства. Вона не приносить одначе доходів через приміщення в ній бібліотеки й музея, які не мають приходів. 4) Камениця при ул. Панській, ч. 21, куплена в 1921 р. за 9,712.000 марок п., є власністю фонду ім. д-ра Т. Дембицького, з якого доходів товариство має виплачувати що року певну квоту незаможним Українцям на виїзд за границю для висших студій, або на нагороду за цінні наукові, чи літературні праці в українській мові. На забезпеченне сього фонду записав покійник свою посілість Белелую, якої більшу частину товариство розпарцелювало поміж місцевих селян, а за одержані гроші купило каменицю.

Крім отсих фондів мало товариство в своїм

заряді ще 12 інших, малих, що в 1920 р. виносили заокруглено в коронах: 1) Академічний резервовий фонд — 23 тисячі. 2) Запомоговий фонд ім. А. Бончевського — 10 тис. 3) Стипенд. фонд ім. Грушевського — 7 тис. 4) Стипенд. фонд ім. Ол. Огоновського — 3 тис. 5) Стипенд. фонд ім. Ол. Кониського — 15 тис. 6) Стипенд. фонд ім. Я. Головацького — 5 тис. 7) Стипенд. фонд ім. І. Франка — 2 тис. 8) Фонд доцентів — 7 тис. 9) Фонд пам'ятника Т. Шевченка — 1 тис. 10) фонд пам'ятника П. Ніщинського — 183 К. 11) фонд літератів ім. І. Котляревського — 3 тис. 12) Фонд літератів ім. Д. Мордовця — 2 тис. Всі отсі фонди не були вложені ні в рухомости, ні в золото, тому з обезвартненнем валюти стратили — як багато інших — усяке значінне. Коли одначе зміняться відносини, то обовязком дальшого нашого покоління буде відновити їх.

Знаючи матеріяльний стан товариства, можемо говорити про його наукову діяльність, що буде тепер яснійша.

До 1885 р. не видавало товариство своїм накладом — крім двох томів „Правди“ — нічого. Причинилося тільки до видання відомої праці д-ра Ом. Огоновського: „Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache“.

В 1885 р. переймало на себе від проф. Ом. Партицького видаванне „Зорі“, яку вело під ріжними редакторами до кінця 1897 р. Крім „Зорі“ видало цілий ряд відбиток із неї, між иншим чотиротомову (недокінчену) історію літератури Ом. Огоновського в 6 книжках (1887—1894). Видало також „Кобзаря“ Т. Шевченка в 4 томах (1893—1895) під редакцією Ом. Огоновського та „Твори“ Ст. Руданського в 7 томиках.

Замість „Зорі“ почало видавати товариство з початком 1898 р. Літературно-Науковий Вістник,

який у маю 1905 р. відступило Українській Видавничій Спілці. Також із Л.-Н. Вістника пороблено багато відбиток.

Про головний орган товариства, „Записки“, який воно почало видавати по переміні на наукове, 1892 р., я вже згадував висше. Їх вийшло доси 133 томи.

В 1894 р. переймало товариство від д-ра К. Левицького видаванне „Часописи Правничої“ і видало її в рр. 1894—1900 під йогож редакцією 7 томів. По ній почала виходити „Часопись правнича і економічна“ під редакцією д-ра С. Дністрянського і вийшло її в рр. 1900—1912 — 10 томів. В рр. 1901—1902 видало товариство також 4 книги „Правничої Бібліотеки“ з працями проф. С. Дністрянського та проф. П. Стебельського з обсягу австрійського права.

Переняло також товариство в 1894 р. від О. Барвінського дальше видаванне „Історичної Бібліотеки“ і видало її 9 томів. (Ол. Барвінський видав перед тим 15 томів). В 1904 р. перервано дальше видаванне сеї серії.

В 1895 р. повстали нові серії видань, а саме: „Жерела до історії України - Руси“, яких вийшло доси 11 томів, та „Етнографічний Збірник“, якого вийшло 38 томів. Видаваннем „Жерел“ занялася окремо заснована Археографічна Комісія, якої другим виданням були „Памятки українсько-руської мови і літератури“, що виходили на переміну з „Жерелами“. „Памяток“ вийшло до війни 7 томів.

Для організації етнографічних праць засновано 1898 р. Етнографічну Комісію і вона занялася дальшим видаваннем Етнограф. Збірника. В 1899 р. заснувала ся комісія нову серію „Матеріяли до української етнольоґії“, в якій вийшло 20 томів.

В 1897 р. виділено з „Записок“ праці з-об-сягу природописних наук і визначено для них окрему серію п. н. „Збірник математ. природо-писно-лікарської секції“. Доси вийшло цього збір-ника 21 том. Перші початкові томи ділилися на два випуски, пізніше знесено сей поділ.

В 1898 р. зорганізовано нові дві серії: „Збір-ник історично-філософичної секції“, якого вийшло до війни 14 томів, і „Збірник фізіологічної сек-ції“, якого вийшло доси 18 томів.

В 1902 р. зорганізовано для видавання укра-їнських клясиків окрему серію п. н. „Українсько-руська Бібліотека“, якої доси вийшло 8 вели-ких томів.

В 1906 р. почало товариство видавати „Укра-їнсько руський Архів“, в яким уміщено збірки дріб-них документів, описи рукописів і инше. Його ви-йшло доси 13 томів.

В 1909 р. повстали дві нові серії. Бібліо-графічна комісія почала видавати „Матеріяли до української бібліографії“, яких вийшло 4 томи. Статистична ж комісія почала видавати „Студії з поля суспільних наук і статистики“, яких перед війною вийшло 3 т.

В 1919 р. прибула ще одна серія: „Праці Ко-місії клясичної фізіології“. Доси вийшов 1 випуск.

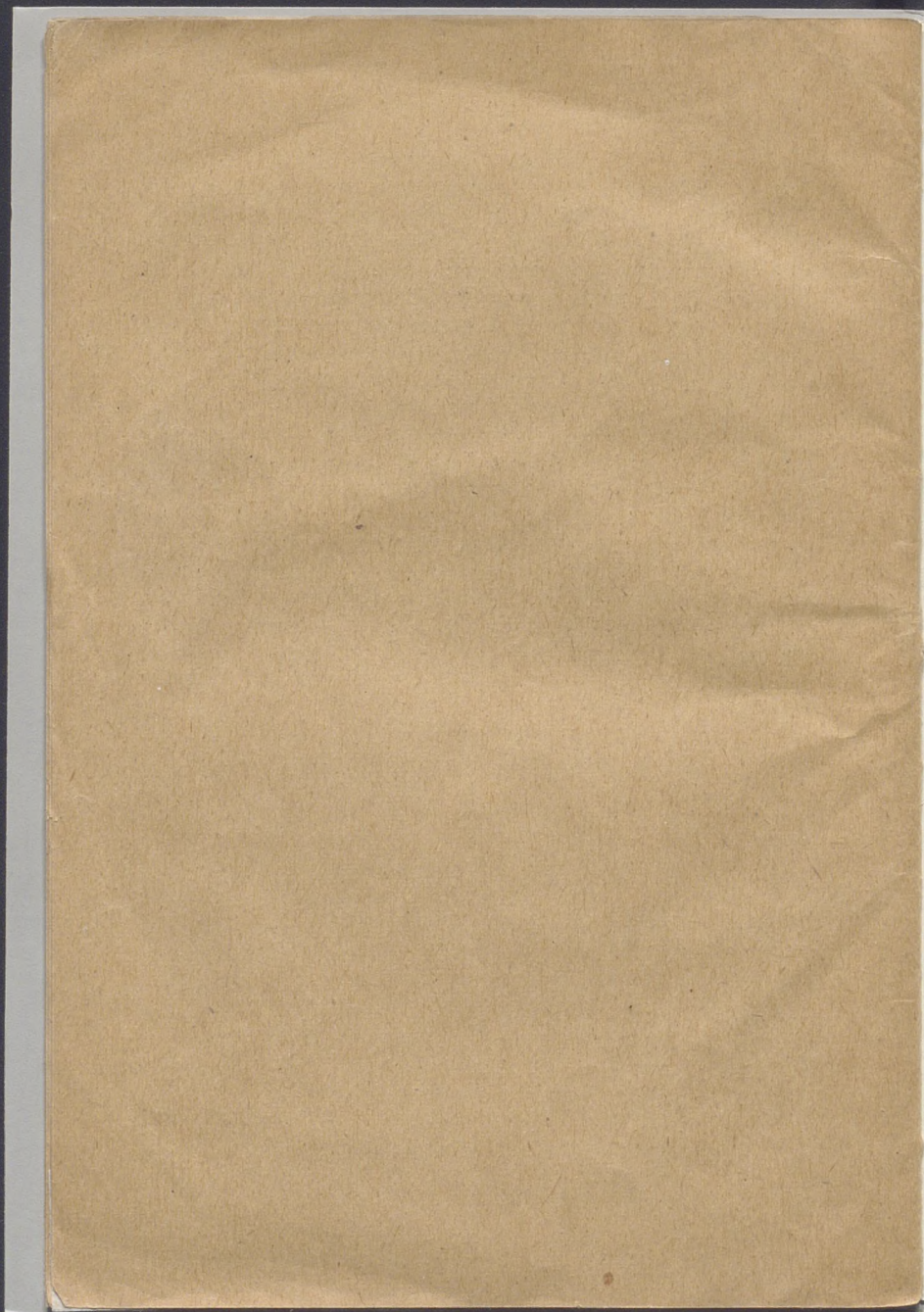
Крім того для інформації членів і ширших кругів суспільности про діяльність товариства ви-давано від 1900 р. 4 випуски на рік „Хроніки“ в українській мові (вийшло доси 64 випуски) і для інформації чужинців „Chronik der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lem-berg“ у німецькій мові (вийшло всього 59 випусків).

Ось так виглядає видавнича діяльність това-риства. Війна не тільки повідбирала співробітни-ків товариству, з яких дехто не поверне вже ні-коли, але поробила матеріальні шкоди товариству.

Крім того в часі війни були зменшені або й здержані субвенції, які товариство побирало перед війною. Від 1918 р. не має воно зовсім ніяких субвенцій, а що з каменець по причині закону про охорону льокаторів та девалюації гроша не має також доходів, тож його видавнича діяльність тепер дуже обмежена. Се поясняє теперішній застій, хоч праць для друку знайшлося доволі.

Своїми виданнями здобуло собі Наук. Тов. ім. Т. Шевченка загальне признанне в науковім світі, а між його дійсними членами, які мусять мати наукову кваліфікацію, видніють чимраз частійше імена видних учених чужинців. Деякі з них брали навіть участь у виданнях товариства. І коли нині знають про нас у ширшім світі, то се безперечна заслуга Наук. Тов. ім. Т. Шевченка. Обов'язком нації подбати, щоби товариство могло як найшвидше продовжувати свою корисну діяльність у всіх напрямках.

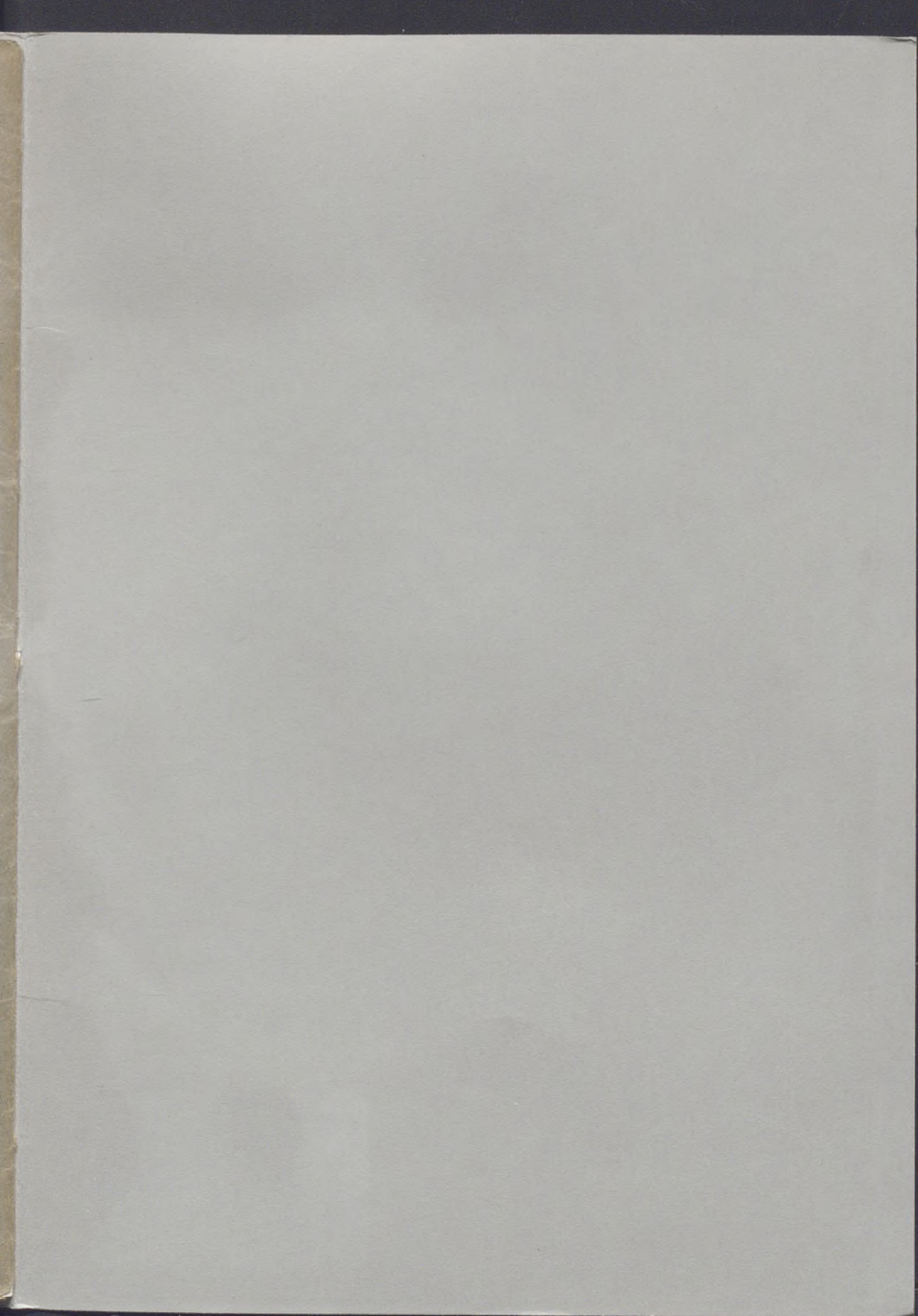

Antyku. Dk
Bydg. 21. 2. 73
- 15 25.

61
Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001009322347

824074

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001009322347